

Pedagogical Contexts 2021, No. 1(16)
www.kontekstypedagogiczne.pl
ISSN 2300-6471, e-ISSN 2720-0000
pp. 77–98
<https://doi.org/10.19265/kp.2021.1.16.309>

**ARTYKUŁ
NAUKOWY**

Otrzymano:
2.03.2021

Zaakceptowano:
25.05.2021

Sebastian Mrózek

<https://orcid.org/0000-0002-9490-2640>
Uniwersytet Śląski w Katowicach
sebastian.mrozek@us.edu.pl

**PRZEJAWY NORMALIZACJI ŚRODOWISKA ŻYCIA
OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W STRATEGIACH
GMINNYCH – PRZYKŁADY DZIAŁAŃ O CHARAKTERZE
PROINKLUZYJNYM W GMINACH POWIATU
CIESZYŃSKIEGO**

**MANIFESTATIONS OF NORMALIZATION
OF THE LIVING ENVIRONMENT OF PEOPLE
WITH DISABILITIES IN COMMUNAL STRATEGIES –
EXAMPLES OF PRO-INCLUSION ACTIVITIES
IN COMMUNES OF THE CIESZYN DISTRICT**

Słowa kluczowe:
osoby z niepełno-
sprawnościami,
strategie gminne,
zarządzanie strate-
giczne, normalizacja
środowiska życia,
inkluzja społeczna,
środowisko lokalne

Streszczenie: Przedłożone opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej z nich została opisana współczesna rola jednostek samorządu terytorialnego w perspektywie sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Obejmuje ona także charakterystykę podstawowych założeń procesu gminnego zarządzania strategicznego i stosowanych w nim narzędzi. Część druga zawiera najważniejsze informacje dotyczące koncepcji normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami. Meritum artykułu stanowi część trzecia, prezentująca wyniki badań własnych – polegających na jakościowej analizie kategoryjnej zapisów dotyczących problematyki niepełnosprawności ulokowanych w strategiach rozwoju i strategiach rozwiązywania

Keywords:
people with disabilities, communal strategies, strategic management, normalization of the living environment, social inclusion, local environment

problemów społecznych gmin powiatu cieszyńskiego. Całość zamyka podsumowanie.

Celem opracowania jest zidentyfikowanie nadrzędnych obszarów z zakresu normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami, które zostaną wskazane po analizie treści dotyczących tej grupy społecznej ulokowanych w dokumentach strategicznych 12 gmin wchodzących w skład powiatu cieszyńskiego. Dodatkowym celem jest przyporządkowanie do nadrzędnych obszarów normalizacji uszczegółowionych przedsięwzięć w ich zakresie. Istotne jest więc rozpoznanie tego, czy gminy jako najmniejsze jednostki samorządu terytorialnego respektują potrzeby osób z niepełnosprawnościami, umieszczając w opracowywanych strategiach przejawy działań związanych z normalizacją środowiska życia tej defaworyzowanej grupy osób i sprzyjających jej inkluzji społecznej.

Summary: The study consists of three parts. The first one describes the contemporary role of local government units from the perspective of the situation of people with disabilities. It also describes the basic assumptions of the communal strategic management process and the tools used in it. The second part contains the most important information on the concept of normalizing the living environment of people with disabilities. The main significance of the article is in the third part, presenting the results of own research, consisting in a qualitative categorical analysis of records concerning the issue of disability included in the Strategies of development and in the Strategies for Solving social problems of the Cieszyn district communes. The paper ends with a summary.

The aim of the study is to identify overarching areas in the field of normalization of the living environment of people with disabilities, which will become visible after the analysis of the content concerning this social group included in strategic documents of 12 communes included of the Cieszyn district. The complementary aim is to assign detailed measures in this scope to the superior areas of standardization. It is important to recognize in whether communes, as the smallest local government units, respect the needs of people with disabilities by including in the developed strategies manifestations the activities related to the normalization of the living environment and conducive to social inclusion of this disadvantaged group.

Wprowadzenie

Inkluzja osób z niepełnosprawnościami, mimo systematycznego rozwoju, jest zagadnieniem wielowątkowym oraz niejednoznacznym. Taki stan rzeczy utrudnia wdrożenie w rzeczywistość życia społecznego jej założeń. Wynika to z nakładających się na siebie zmiennych. Po pierwsze, osoby z niepełnosprawnościami są postrzegane w perspektywie społecznej jako przedstawiciele grup defaworyzowanych (Bręczewski, 2018, s. 38–43) – a zatem szczególnie narażonych na zjawiska wykluczenia i stygmatyzacji. Po drugie, grupa ta już wewnątrz jest silnie zróżnicowana, co znacznie ogranicza wdrażanie działań uniwersalnych. Po trzecie, świadomość społeczna i wiedza osób pełnosprawnych na temat niepełnosprawności są wciąż ograniczone. Przekłada się to na występowanie negatywnych postaw społecznych, opartych na stereotypach (por. Kossewska, 2003, s. 39–59; Gazdulska, 2008, s. 281–288). Ich rezultatem jest stała obecność w środowisku barier (Borski, 2017) – nie tylko architektonicznych, lecz przede wszystkim mentalnych. Skuteczne próby ich likwidacji to działalność wymagająca systematyczności oraz konsekwencji pod względem doboru działań.

Przeciwdziałanie wykluczeniu stanowi jeden z filarów inkluzji społecznej. Jej celem jest umożliwienie osobom zagrożonym ekskluzją społeczną uczestnictwa w życiu ekonomicznym, kulturalnym i społecznym na poziomie co najmniej przeciętnym dla danego społeczeństwa. Walka z wykluczeniem społecznym jest jednym z fundamentalnych celów Unii Europejskiej, zapisanym w Traktacie z Maastricht oraz w Traktacie Amsterdamskim, a także stanowi jeden z priorytetów Strategii Europa 2020 (Sobczak, 2016, s. 10). W odniesieniu do tego ważny jest aspekt ekonomiczny, jednak równie istotne (jeżeli nie bardziej) wydają się działania z zakresu inkluzji osób z niepełnosprawnościami realizowane na poziomie środowisk lokalnych. Aby inkluzja społeczna – rozumiana jako pewna idea czy nurt na poziomie ogólnonarodowym – mogła z powodzeniem zaistnieć, konieczne jest wdrażanie odpowiednio stymulujących działań i praktyk włączających już na poziomie najmniejszych środowisk, na przykład gminnych.

Niniejsze opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej z nich opisano, na czym polega podejście strategiczne, współcześnie wykorzystywane na przykład przez jednostki samorządu terytorialnego (JST). W jego obrębie narzędziami są strategie gminne, formułujące podstawowe założenia polityki społecznej na poziomie lokalnym – także te dotyczące osób z niepełnosprawnościami.

W drugiej części opracowania scharakteryzowano koncepcję normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami. Sedno artykułu stanowi część trzecia. Prezentuje ona wyniki badań własnych, dotyczących analizy zapisów związanych z normalizacją życia osób z niepełnosprawnościami ulokowanych w strategiach 12 gmin wchodzących w skład powiatu cieszyńskiego.

Celem artykułu jest zidentyfikowanie w strategiach gminnych JST nadrzędnych obszarów i przejawów konkretnych działań sprzyjających normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami oraz wspomagających nurt inkluzji tej grupy społecznej.

Współczesna rola jednostek samorządu terytorialnego

Realizowanie zadań państwa polskiego na rzecz osób z niepełnosprawnościami odbywa się na poziomie władz publicznych oraz inicjatyw społecznych. Gminy i powiaty są zobligowane do wdrażania zadań z zakresu polityki społecznej, które zostały przypisane samorządowi w ustawach. Należą do nich: dostarczanie usług publicznych, świadczeń finansowych i rzeczowych oraz prowadzenie domów pomocy społecznej i opieki środowiskowej. Znaczącą rolę przypisuje się również działalności organizacji o charakterze pozarządowym. Choć część z nich ma zasięg ogólnopolski, to wiele działa także w małych społecznościach lokalnych. Ich działalność jest zwykle inicjowana przez same osoby z niepełnosprawnością i ich rodziny (Giedroń, 2020).

Z perspektywy włączania społecznego osób z niepełnosprawnościami ważne jest, że funkcjonujący w Polsce od 1991 roku samorząd terytorialny realizuje ideę polegającą na decentralizacji władzy publicznej (Firlej, Olejniczak i Pondel, 2019, s. 56). Decentralizacja jest związana z zasadą subsydiarności (pomocniczości) oraz próbami stworzenia w państwie takiego modelu administracji publicznej, w którym decyzje dotyczące spraw publicznych byłyby podejmowane najbliżej miejsca ich realizacji (Jastrzębska, 2016). Łączy się to także ze sprzyjającą idei subsydiarności funkcją alokacyjną państwa (Firlej, Olejniczak i Pondel, 2019, s. 61–63; Bywalec, 2005, s. 33).

Choć są to głównie założenia i postulaty samorządu terytorialnego, ważne dla realizowania efektywnej, korzystnej finansowo polityki społecznej i ekonomicznej, to paradoksalnie dość dobrze korespondują z ideami służącymi rozwojowi inkluzji społecznej i normalizacji życia osób z niepełnosprawnościami – odwołują się bowiem do rozpoznania potrzeb mieszkańców, wprowadzania rozwiązań ułatwiających im funkcjonowanie, a także aktywizują społeczność lokalną.

W Polsce podstawową jednostkę samorządu terytorialnego stanowi gmina, określana często mianem „małej ojczyzny”. Zgodnie z Ustawą z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990, nr 16, poz. 95 t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372.) do przypisanych gminie zadań należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym niezastrzeżone dla innych podmiotów.

W art. 7.1 ustawy określono, że: „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy”. Ma to przełożenie na zadania własne realizowane przez najmniejsze JST, kształtujące warunki życia społecznego w obszarach takich jak: ochrona zdrowia, pomoc społeczna, edukacja publiczna i kultura, kultura fizyczna i turystyka, infrastruktura techniczna (Kołaczek, 2010, s. 71). Najogólniej, mają one służyć poprawie jakości życia mieszkańców – także tych z niepełnosprawnościami – zwiększyć ich społeczną partycypację, ułatwić dostęp do instytucji i usług, a także edukować i podnosić świadomość społeczności lokalnej. Aby zrealizować je w sposób maksymalnie efektywny, gminy preferują wykorzystywanie zarządzania strategicznego.

Gminne zarządzanie strategiczne – ramy teoretyczne i stosowane narzędzia

Dla rozwojowego zarządzania gminą ważne jest rozpoznanie występujących na jej terenie problemów, ich charakteru, a także siły i powiązań wzajemnych oddziaływań. W tej działalności efektywne jest wykorzystywanie koncepcji zarządzania strategicznego. Zarządzanie strategiczne to przemyślany, perspektywicznie zaplanowany, dobrze zorganizowany, skutecznie realizowany, podlegający ścisłej i określonej kontroli proces formułowania, wdrażania i realizowania strategii rozwoju organizacji. Chodzi tu o jak najlepsze wykorzystanie własnych walorów oraz zasobów w dłuższym odcinku czasu (Ziółkowski, 2015, s. 145–146).

Według definicji Ricky’ego W. Griffina (1999, s. 233) zarządzanie strategiczne określane jest jako „Proces zarządzania nastawiony na formułowanie i wdrażanie strategii, które sprzyjają wyższemu stopniowi zgodności organizacji z jej otoczeniem i osiągnięciu celów strategicznych”. Podmiotem zarządzania strategicznego jest społeczność lokalna, działająca poprzez swoje ciała obywatelskie i administrację samorządową. Na poziomie jednostek samorządów terytorialnych podstawowymi narzędziami zarządzania strategicznego są: strategie rozwoju, wieloletnie plany inwestycyjne i finansowe, studia i plany zagospodarowania przestrzennego. Ich okres obowiązywania wynosi zwykle kilka lat, a następnie, po ewaluacji i rozliczeniu, zostają zastąpione znowelizowanymi edycjami (Sierak, 2013, s. 191–192).

Z perspektywy sytuacji osób z niepełnosprawnościami szczególnie ważne są dwa rodzaje dokumentów strategicznych opracowywanych przez gminne JST – strategie rozwoju gmin, a także strategie rozwiązywania problemów społecznych.

Strategia rozwoju gminy to plan, który określa strategiczne cele rozwoju, wyznacza kierunki działań zdefiniowane pod postacią celów i zadań operacyjnych oraz wskazuje na konkretne środki finansowe niezbędne do realizowania założonych celów i działań oraz źródła tych środków. Strategia rozwoju gminy zawiera więc ogólne wytyczne i sposoby zarządzania rozwojem JST w dłuższym horyzoncie czasowym (10–15 lat), a jednocześnie definiuje działania, jakie należy podjąć, aby gmina mogła efektywnie funkcjonować i się rozwijać. Choć posiadanie strategii rozwoju gminy nie wynika bezpośrednio z obowiązku ustawowego, to jednak zdecydowana większość gmin decyduje się na opracowanie takiego dokumentu. Jest on przydatny w procesie zarządzania gminą, a także stanowi ważny element służący aktywizacji społeczności lokalnej (Kłodziński, 2009, s. 33). Ta strategia jako dokument kierunkowy pełni funkcję drogowskazu w realizacji przedsięwzięć podmiotów lokalnych. Wymaga jednak stałego monitoringu, aktualizowania i poszerzania ze względu na zmieniające się warunki wewnętrzne oraz zewnętrzne na każdym poziomie i obszarze planowania (Tutaj, 2018, s. 39). Publiczna dostępność strategii rozwoju umożliwia osobom zainteresowanym uzyskanie informacji i zapoznanie się z tendencjami w rozwoju gminy, które z kolei w sposób pośredni lub bezpośredni warunkują sytuację społeczną mieszkańców gminy. I choć strategie rozwoju gmin pozostają dokumentami fakultatywnymi, to jednak mają usankcjonowanie prawne (Tutaj, 2018, s. 38) w art. 3 i 4 Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2006, nr 227, poz. 1658, na podstawie: t.j. Dz.U. 2021, poz. 1057).

Strategie rozwiązywania problemów społecznych to kolejny typ strategii stosowany przez gminy, zobligowane do ich opracowywania zgodnie z Ustawą z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593, t.j.: Dz.U. 2020, poz. 1876, 2369, Dz.U. 2021, poz. 794, 803). Dokumenty te uwzględniają działania z zakresu profilaktyki i pomocy społecznej adresowane do przedstawicieli grup i środowisk defaworyzowanych. Strategicznym celem wielu działań w tym zakresie jest integracja środowiskowa, a także aktywizacja społeczna i zawodowa (Głąbicka, 2013, s. 185, 190). Tego typu działalność jest związana z wdrażaniem licznych działań włączających lub integrujących, a ponadto poprzedza ją wnikliwy proces diagnozy społecznej, rozpoznania

życiowej sytuacji oraz zróżnicowanych potrzeb mieszkańców gmin. Strategia rozwiązywania problemów społecznych nie jest jedynym dokumentem, w którym ulokowano cele oraz działania na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców danego terytorium. Ma ona umocowanie w dokumentach strategicznych przyjętych przez organ władzy wyższego szczebla i jednocześnie przenosi działania na poziom lokalny, a także uzupełnia je o własne priorytetowe cele i kierunki – odpowiednio do potrzeb mieszkańców oraz możliwości ich zaspokojenia (Rybka i Trawkowska, 2009 s. 239).

Strategia rozwiązywania problemów społecznych to nie tylko sam dokument, lecz także procedura jego opracowywania. Proces jej tworzenia powinien być silnie uspołeczniony. Oznacza to, że w pracach polegających na opracowaniu strategii biorą udział przedstawiciele zróżnicowanych środowisk. Optymalnym i popularnym rozwiązaniem jest tworzenie zespołów roboczych, w których skład wchodzi osoby reprezentujące interesy różnych grup społecznych. Uspołecznienie procesu kreowania strategii umożliwia prowadzenie konsultacji społecznych dotyczących już samego projektu strategii, który tym sposobem przyjmuje bardziej integrujący wymiar (Rybka i Trawkowska, 2009, s. 250). Czas przed zatwierdzeniem i wprowadzeniem w życie strategii jest przydatny na przykład do szczegółowego poznania położenia życiowego i potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Potrzeby te nie zawsze są jasno zdefiniowane i wyrażone, pojawia się więc konieczność bezpośrednich kontaktów i rozmów, które pozwolą je rozpoznać.

Normalizacja środowiska życia osób z niepełnosprawnościami jako koncepcja sprzyjająca inkluzji

Koncepcja normalizacji środowiska życia, choć dobrze znana z wielu rozważań naukowych i pozanaukowych związanych z sytuacją życiową osób z niepełnosprawnościami, stanowi istotne dopełnienie działań inkluzyjnych. Zdaniem Rozalii Ligus (2012, s. 319)

inkluzja nie tylko uwzględnia niepełnosprawnych ludzi, dorosłych i dzieci, ale podejmuje wyzwanie poszerzenia przestrzeni publicznej na rzecz rzeczywistości, a nie pozorowanego realizowania praw człowieka, co dotyczy szeroko rozumianej różnorodności kulturowej, etnicznej, społecznej.

Koncepcja normalizacji powstała w latach 50. i 60. XX wieku w krajach skandynawskich. Za jej twórców są uważani Niels Erik Bank-Mikkelsen

i Bengt Nirje. Uznawali oni, że normalizacja polega na takim przekształceniu środowiska rehabilitującego osób z niepełnosprawnościami, by było ono w jak największym stopniu podobne do normalnego środowiska życia osób pełnosprawnych. Autorzy wskazywali, że wraz z rozpoznaniem niepełnosprawności następuje proces zniekształceń doświadczeń życiowych jednostki (Bank-Mikkelsen, 1991, za: Żółkowska, 2011, s. 85–86). W Polsce do upowszechnienia idei normalizacji przyczyniły się między innymi prace Amadeusza Krausego, który utożsamia ją ze wszelkimi instytucjonalnymi i pozainstytucjonalnymi działaniami, których rezultatem jest stworzenie normalnych warunków życia jednostkom upośledzonym przy jednoczesnym udzieleniu im takiej pomocy, by przez całe swoje życie osoby te mogły normalnie funkcjonować, w taki sposób, w jaki jest to tylko możliwe (Krause, 2000, s. 24).

Realizacja procesu normalizacji ma charakter dynamiczny. Postulaty normalizacyjne wraz z systematycznym rozwojem cywilizacyjnym obejmują coraz większe wymogi jakościowe i coraz liczniejsze sfery funkcjonowania człowieka. Do konkretnych wymogów, jakie powinno spełniać środowisko, w którym funkcjonuje człowiek z niepełnosprawnością, zalicza się: **mieszkanie w swoim domu** (samodzielne lub z ewentualnym wsparciem, bądź w instytucji zbliżonej do funkcjonowania rodzinnego), **normalizację rytmów życia** (prawidłowy i aktywny rytm dnia, a także tygodnia i roku, respektujący okresy pracy i odpoczynku), **normalizację życiorysu** (uwzględniającą „etapowość” życia osób z niepełnosprawnością – okresy dzieciństwa, dorosłości, starości itd.), **normalizację autonomii** (możliwość całkowitego lub częściowego samostanowienia o swojej codzienności), **normalizację seksualności i kontaktów z płcią przeciwną** (indywidualne zróżnicowanie tego obszaru, a nie jego przemilczanie), **normalizację egzystencji ekonomicznej** (możliwość zapewnienia podstawowych warunków do życia, na poziomie powszechnie obecnych standardów), **normalizację kontaktów społecznych** (wyrażona podejmowaniem i utrzymywaniem przez osoby z niepełnosprawnościami prawidłowych i sztucznie nieograniczonych kontaktów z innymi ludźmi) (Krause, Żyta i Nosarzewska, 2010, s. 34–38).

Koncepcja normalizacji jest więc silnie zakorzeniona w humanistycznej idei normalnego życia, typowego dla określonej kultury czy społeczności. Działania zmierzające do normalizacji warunków życia osób z niepełnosprawnością mają duże znaczenie dla kulturowej i społecznej integracji (a współcześnie – inkluzyj) tej grupy osób. Stworzone w ten sposób warunki uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym sprzyjają społecznej integracji, a także rozszerzają paletę

ról społecznych możliwych do pełnienia przez osoby z niepełnosprawnościami. Integracja i inkluzja społeczna są często wypadkowymi podejmowanych działań normalizacyjnych, ponieważ sama normalizacja z reguły jest procesem bardziej neutralnym, tworzącym grunt pod działania integracyjne i inkluzyjne (Krause, 2016, s. 59–60).

Koncepcja badań własnych – prezentacja metody i omówienie wyników

Metoda. Koncepcja normalizacji, choć stanowi podstawę pracy rewalidacyjnej z osobami z niepełnosprawnościami, nie przyjmuje charakteru wyłącznie „postulatywnego”. Zawiera wiele konkretnych wskazówek co do warunków, w jakich powinny żyć i funkcjonować osoby z niepełnosprawnościami. W pierwszej kolejności powinno to oznaczać przyznanie osobie z niepełnosprawnością praw do takiego środowiska życia, jakie mają osoby sprawne, a dopiero w dalszej kolejności stwarzanie podstaw procesów integracyjnych i inkluzyjnych (Krause, Żyta i Nosarzewska, 2010, s. 39).

Z perspektywy niniejszego opracowania ważne są zidentyfikowane przejawy działań normalizujących środowisko życia osób z niepełnosprawnościami w strategiach gminnych, a także wyróżnione ogólne obszary w obrębie koncepcji normalizacji, do których można przyporządkować bardziej szczegółowe zapisy. Prowadzone badania pilotażowe są próbą uzyskania odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Do jakich nadrzędnych obszarów związanych z koncepcją normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami odnoszą się zapisy dotyczące tej grupy osób ulokowane w strategiach rozwoju oraz strategiach rozwiązywania problemów społecznych gmin powiatu cieszyńskiego?
- Przejawów jakich działań dotyczą zapisy w nadrzędnych obszarach z zakresu koncepcji normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami?

Aby odnaleźć odpowiedzi na postawione problemy badawcze, analizie podane zostały strategie rozwoju i strategie rozwiązywania problemów społecznych 12 gmin wchodzących w skład powiatu cieszyńskiego¹. Wybór takiego terenu badań był celowy – jest to spojrzenie z kolejnej perspektywy badawczo-teoretycznej, a zarazem uzupełnienie w obrębie szerszej zakrojonych badań dotyczących lokowania zagadnienia niepełnosprawności w dokumentach strategicznych

¹ Dokładny spis analizowanych strategii został umieszczony po bibliografii.

polskich gminnych jednostek samorządu terytorialnego (por. Gajdzica i Mrózek, 2017; Mrózek, 2019a, 2019b, 2020). Badania te są związane z takimi zagadnieniami, jak: rozpoznanie i opisanie procedury opracowywania gminnych strategii, zdefiniowanie i pomiar wskaźników realizacji proponowanych w strategiach badań, zweryfikowanie częstości występowania w strategiach sprecyzowanych zapisów. Całościowo będą one jednak tworzyły przedmiot oddzielnej publikacji.

Zastosowaną metodą badań była analiza dokumentów. Poddano jej strategię gmin z powiatu cieszyńskiego. Analiza ta przyjęła charakter jakościowy i kategorialny, w obrębie treści dokumentów interesujących z punktu widzenia niniejszego artykułu.

Informacje niezbędne do zidentyfikowania niektórych zmiennych mogą być zawarte w gotowych już dokumentach. Aby się nimi posłużyć, trzeba się jednak upewnić, że takie dokumenty istnieją, są dostępne, i że zawierają ważne informacje (dane). Zastosowana technika analityczna polega na gromadzeniu i opracowywaniu informacji zawartych zwykle w materiałach o charakterze dokumentacyjnym. Jej istotą jest zawsze wydobywanie z jakiegoś materiału tych danych, które są niezbędne z uwagi na cele badań. Ważnym etapem jest uświadomienie sobie, jakie informacje są niezbędne do zbudowania narracji dotyczącej obiektu badań. Wydobycie tych danych wymaga intensywnego i selektywnego śledzenia zawartości analizowanego materiału (Muszyński, 2018, s. 186, 248–249).

W odmianach analizy jakościowej zbieranie danych często jest związane z selekcją materiałów, na przykład dokumentów czy artykułów. Dokumenty są zawsze traktowane jako wytworzone przez kogoś i skierowane do jakiejś publiczności, w jakimś celu i przy użyciu konkretnego rodzaju narzędzia komunikacyjnego, aby informacji nadać pewien określony format (Flick, 2012, s. 175–176). Dokumenty o charakterze formalnym (takie jak strategie gminne) najlepiej nadają się do opisu sfery politycznej czy publicznej, ponieważ to właśnie te sfery są największym obiektem zainteresowania instytucji tworzącej dokumenty (Łuczewski i Bednarz-Łuczewska, 2012, s. 166).

Analiza kategoryzowania umożliwia badaczowi dostęp do zawartego w tekstach kulturowego świata i moralnego porządku. Ponieważ wszelkie opisy opierają się na kategoriach, jej zastosowanie jest szczególnie powszechne. Warto jednak pamiętać, że sama w sobie analiza kategoryzowania nie odnosi się tylko w sposób bezpośredni do określonej kultury czy mentalności. Ważna jest zarówno zawartość kategorii, jak i sposoby posługiwania się nimi (Atkinson, 1978,

s. 194, za: Peräkylä, 2014, s. 333). Analiza kategoryzowania przynależności w ostatecznym rozrachunku umożliwia badaczowi jakościowemu odkrywanie reguł dokonywania opisu jako takiego (Peräkylä, 2014, s. 333).

W przypadku prowadzonych badań pilotażowych podstawowym celem było zidentyfikowanie nadrzędnych obszarów w zakresie koncepcji normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami, które uwidocznia się po analizie treści dotyczących tej grupy społecznej ulokowanych w dokumentach strategicznych 12 gmin wchodzących w skład powiatu cieszyńskiego. W rezultacie prowadzonej analizy jakościowej, kategoryzacyjnej zakłada się również zidentyfikowanie i przyporządkowanie do wspomnianych obszarów uszczegółowionych działań. Działania te z kolei – choć czasami w ograniczonych ramach, ze względu na ich wysoką ogólność treści – można utożsamiać z aktywnościami sprzyjającymi inkluzji osób z niepełnosprawnościami (określanymi mianem działań proinkluzyjnych). W takim ujęciu inkluzja rozumiana jest jako społeczne włączenie osób z niepełnosprawnościami. Wyraża się ono w postaci przynależności do społeczności lub włączenia przedstawicieli tej grupy w życiowo istotne powiązania komunikacyjne, inaczej: bycie niewykluczonym jako jednostka z niepełnosprawnością (Speck, 2013, s. 60).

Wyniki. Na podstawie przywoływanych w opracowaniach naukowych postulatów normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnością (Krause, Żyta i Nosarzewska, 2010, s. 34–38; Żółkowska, 2011, s. 86–88) i po dokonaniu jakościowej analizy kategoryzacyjnej treści dotyczących zagadnienia niepełnosprawności w dokumentach strategicznych gmin powiatu cieszyńskiego zidentyfikowano pięć głównych obszarów w zakresie koncepcji normalizacji, do których nawiązują analizowane treści: **normalizacja toku i rytmu życia** – treści w strategiach odnoszące się do etapowości, a także kolei życia osób z niepełnosprawnościami oraz możliwości skorzystania przez tę grupę z usług i rozwiązań, do których swobodny i nieograniczony dostęp mają zwykle osoby pełnosprawne, a korzystanie z nich samo w sobie jest jednym z wyznaczników życia powszechnego, nieodbiegającego od przyjętych norm społecznych; **normalizacja warunków życia** – zagadnienia, które w analizowanych dokumentach odnoszą się do uwarunkowań o charakterze technicznym i materialnym, a także do posługiwania się pewnymi umiejętnościami wpływającymi na odpowiednią jakość życia. Jeśli umiejętności te występują samodzielnie, są często niewystarczające, dlatego ten obszar nawiązuje także do pewnego pierwiastka o charakterze społecznym i możliwości uwzględnienia właściwych relacji z innymi ludźmi oraz wsparcia psychologicznego, co dla osób z niepełnosprawnościami powinno być czymś

naturalnym; **normalizacja autonomii życia** – dotyczy takich treści, które odnoszą się do rozwoju samodzielności i możliwości samostanowienia lub współdecydowania o sobie przez osoby z niepełnosprawnością w różnych sferach ich życia; **normalizacja środowiska pracy i egzystencji ekonomicznej** – obejmuje zapisy, które sprzyjają rozwojowi rynku i środowiska pracy zarobkowej dla osób z niepełnosprawnością – co jest jednym z wyznaczników ich samodzielności i poczucia społecznej przydatności. Przyporządkowane tutaj działania dotyczą jednak całości sytuacji materialnej i ekonomicznej osób z niepełnosprawnościami oraz ich najbliższego otoczenia; **normalizacja kontaktów społecznych** – to treści i związane z nimi działania skupiające się na możliwości podejmowania przez osoby z niepełnosprawnością kontaktów społecznych, które są naturalne, a nie bazujące na stereotypach czy negatywnych postawach. Obszar ten związany jest także z edukacją społeczności lokalnej na temat osób z niepełnosprawnościami, co jest pewnym wyznacznikiem inicjowania świadomych, z reguły pozytywnych wzajemnych relacji społecznych.

W zamieszczonych poniżej zestawieniach tabelarycznych przedstawiono bardziej szczegółowe przejawy działań dotyczących normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami, wynikające z zapisów w strategiach gminnych. Punktami odniesienia tego zestawienia są zidentyfikowane nadrzędne obszary, do których przyporządkowano bardziej sprecyzowane przedsięwzięcia mogące sprzyjać dalszemu rozwojowi nurtu inkluzji tej grupy społecznej.

Tabela 1

Przejawy normalizacji toku i rytmu życia osób z niepełnosprawnościami w strategiach gminnych powiatu cieszyńskiego

Przejawy normalizacji toku i rytmu życia osób z niepełnosprawnościami

- powszechny dostęp do lekarza pierwszego kontaktu;
- możliwy dostęp, głównie dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością, do szkolnictwa: szkół specjalnych, szkół z oddziałami integracyjnymi, szkół ogólnodostępnych i możliwość dowozu dzieci do miejsca edukacji;
- organizowanie przez ośrodki rehabilitacyjne i gminne ośrodki pomocy społecznej wczasów rehabilitacyjnych;
- współorganizowanie czasu wolnego i wypoczynku dla osób starszych i niepełnosprawnych poprzez zapewnienie im odpowiedniego i swobodnego dostępu do instytucji kultury i rekreacji;
- rozwój oferty turystycznej ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- działalność na terenach gmin stowarzyszeń, kół zainteresowań, a także dziennych domów pobytu;
- wzmocnienie kompetencji cyfrowych i informatycznych osób z niepełnosprawnościami;
- organizowanie imprez kulturowo-sportowych dla osób niepełnosprawnych i długotrwale chorych;
- organizowanie spotkań, prelekcji, konkursów, przeglądów, koncertów, w których aktywny udział mogą wziąć osoby z niepełnosprawnościami;
- funkcjonowanie w wybranych gminach oddziałów uniwersytetu trzeciego wieku;

- integrowanie i inicjowanie działań różnych podmiotów w zakresie wzmocnienia wsparcia i uczestnictwa społecznego osób z niepełnosprawnościami;
- wydawanie biuletynów informacyjnych, a także utworzenie serwisu internetowego dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin, zawierających treści i informacje na temat bazy ośrodków wsparcia, lekarzy i specjalistów, wypożyczalni sprzętu rehabilitującego;
- działalność Ośrodków Krótkookresowego Pobytu Dziennego (OKPD), które umożliwiają wsparcie ze strony terapeuty zajęciowego, a także opiekunki dziennej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie zapisów dotyczących osób z niepełnosprawnościami ulokowanych w strategiach rozwoju i strategiach rozwiązywania problemów społecznych gmin powiatu cieszyńskiego.

Tabela 2

Przejawy normalizacji warunków życia osób z niepełnosprawnościami w strategiach gminnych powiatu cieszyńskiego

Przejawy normalizacji warunków życia osób z niepełnosprawnościami

- funkcjonowanie i działalność domów pomocy społecznej i domów seniora;
- tworzenie systemów wsparcia różnego typu dla osób z niepełnosprawnościami;
- zapewnienie pomocy o charakterze psychologicznym dla osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin;
- wsparcie psychologiczne dla rodziców w zakresie akceptacji niepełnosprawności dziecka;
- organizacja opieki „wytchnieniowej” dla opiekunów osób niepełnosprawnych, tworzenie placówek wsparcia dziennego;
- propagowanie oraz promocja bezpiecznego i zdrowego stylu życia (programy profilaktyczne, badania profilaktyczne), na przykład gminne programy ochrony zdrowia psychicznego;
- regularna poprawa jakości i warunków życia osób z niepełnosprawnościami;
- funkcjonowanie wypożyczalni sprzętu rehabilitującego;
- działalność rehabilitantów oferujących usługi w domu osoby z niepełnosprawnością;
- działalność punktów informacji dla osób z niepełnosprawnościami;
- stopniowe likwidowanie barier architektonicznych w budynkach użyteczności publicznej;
- organizowanie w gminach specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z niepełnosprawnościami i z zaburzeniami psychicznymi, obejmujących pomoc w zaspokojeniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zapewnienie kontaktów z otoczeniem;
- działalność zespołów do spraw problemów społecznych i kapitału społecznego, do których należą przedstawiciele różnych środowisk (organizacji pozarządowych, jednostek samorządu, szkół, policji, parafii itd.);
- działalność organizacji „wyspecjalizowanych” – aktywnych na rzecz specyficznych grup osób dotkniętych określonymi rodzajami niepełnosprawności
- dofinansowanie i transport opału w sezonie zimowym;
- pokrywanie kosztów wyżywienia w przedszkolu, szkole podstawowej, szkole ponadpodstawowej dla dzieci z rodzin osób niepełnosprawnych lub rodzin, w których występuje długotrwała choroba;
- wzmocnianie równych szans osób z niepełnosprawnościami we wszystkich obszarach egzystencji ludzkiej i zapobieganie ich wykluczeniu społecznemu;
- prowadzenie systematycznej gminnej diagnozy oraz monitoringu potrzeb i sytuacji osób z niepełnosprawnościami.

Źródło: opracowanie własne na podstawie zapisów dotyczących osób z niepełnosprawnościami ulokowanych w strategiach rozwoju i strategiach rozwiązywania problemów społecznych gmin powiatu cieszyńskiego.

Tabela 3

Przejawy normalizacji autonomii życia osób z niepełnosprawnościami w strategiach gminnych powiatu cieszyńskiego

Przejawy normalizacji autonomii życia osób z niepełnosprawnościami

- funkcjonowanie na terenach wybranych gmin baz lokalowych / mieszkań komunalnych i socjalnych dla osób z niepełnosprawnościami;
 - budowa lokali socjalnych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
 - informowanie osób z niepełnosprawnościami o przysługujących im prawach oraz dostępnych środkach pomocy rozwijających ich autonomię;
 - rozwijanie programów o charakterze mieszkalnictwa treningowego i chronionego dla osób z niepełnosprawnościami;
 - realizowanie pomocy w formie pracy socjalnej – na przykład pomoc w kompletowaniu dokumentów w celu uzyskania rent i emerytur, orzeczeń o stopniu niepełnosprawności – i jej nowoczesnych form, na przykład streetworking;
 - działalność usług asystentów osób niepełnosprawnych i innych usług asystenckich – wspomagających rozwój samodzielności i autonomii osób z niepełnosprawnościami;
 - podejmowanie współpracy z instytucjami pozarządowymi, które działają na rzecz osób z niepełnosprawnościami: stymulują ich aktywność, rozwijają samodzielność i możliwość samostanowienia o sobie;
 - dostępność zaplecza eksperckiego – osób mających specjalistyczne kompetencje i wiedzę w zakresie działań na rzecz osób z niepełnosprawnością.
-

Źródło: opracowanie własne na podstawie zapisów dotyczących osób z niepełnosprawnościami ulokowanych w strategiach rozwoju i strategiach rozwiązywania problemów społecznych gmin powiatu cieszyńskiego.

Tabela 4

Przejawy normalizacji środowiska pracy i egzystencji ekonomicznej osób z niepełnosprawnościami w strategiach gminnych powiatu cieszyńskiego

Przejawy normalizacji środowiska pracy i egzystencji ekonomicznej

- możliwość uzyskania dofinansowania z różnych źródeł do zakupu leków, sprzętu rehabilitacyjnego, wczasów rehabilitacyjnych;
- dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania działań na rzecz osób z niepełnosprawnościami, na przykład środki z UE czy z zagranicy;
- możliwość uzyskania pomocy finansowej i materialnej pochodzącej z Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie, Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Powiatowego Urzędu Pracy;
- realizowanie projektów, które przewidują wsparcie na rynku pracy osób z niepełnosprawnością, na przykład z PFRON;
- udzielanie wsparcia finansowego i rzeczowego dla osób z niepełnosprawnościami przez Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej;
- aktywizowanie osób z niepełnosprawnościami przez kierowanie ich do warsztatów terapii zajęciowej;
- upowszechnianie w gminach wśród osób z niepełnosprawnościami informacji o ofertach pracy i dostępnych miejscach pracy zarówno na rynku pracy chronionej, jak i na rynku ogólnodostępnym;
- organizowanie i wspieranie szkoleń dla osób z niepełnosprawnościami, które mogą podjąć pracę;
- możliwość skorzystania z usług doradcy zawodowego;

- oferowanie przez gminę zasiłków – zasiłek stały, zasiłek pielęgnacyjny, zasiłek dla opiekunów, zasiłek celowy, świadczenia pielęgnacyjne;
- realizowanie różnych programów związanych z aktywizacją zawodową osób z niepełnosprawnościami.

Źródło: opracowanie własne na podstawie zapisów dotyczących osób z niepełnosprawnościami ulokowanych w strategiach rozwoju i strategiach rozwiązywania problemów społecznych gmin powiatu cieszyńskiego.

Tabela 5

Przejawy normalizacji kontaktów społecznych osób z niepełnosprawnościami w strategiach gminnych powiatu cieszyńskiego

Przejawy normalizacji kontaktów społecznych osób z niepełnosprawnościami

- społeczne upowszechnianie informacji dotyczących problemów osób z niepełnosprawnościami oraz ich praw i podnoszenie świadomości społeczeństwa o potrzebach tej grupy osób;
- inicjowanie działań w środowisku lokalnym na rzecz osób z niepełnosprawnościami, na przykład powstawanie klubów integracji społecznej;
- szerzenie idei wolontariatu, pomocy sąsiedzkiej oraz programów integracji międzypokoleniowej przyczyniających się do budowania kapitału społecznego;
- zwiększenie więzi w lokalnych społecznościach w poszczególnych miejscowościach gminy, na przykład poprzez budowę centrów obsługi mieszkańców dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- wzrastające w społecznościach gminnych przekonanie o potrzebie zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami pełnego uczestnictwa w życiu społecznym;
- kształtowanie pozytywnych postaw społecznych wobec osób starszych i niepełnosprawnych;
- odpowiednie przygotowanie i wyszkolenie kadry służb społecznych pracującej w bezpośrednim kontakcie z osobami z niepełnosprawnością i ich opiekunami;
- zainteresowanie środków masowego przekazu problemami osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin;
- inicjowanie działań w środowisku lokalnym na rzecz integracji i włączania społecznego osób z niepełnosprawnościami, na przykład realizacja projektów i spotkań integracyjnych angażujących osoby z niepełnosprawnościami w życie społeczne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie zapisów dotyczących osób z niepełnosprawnościami ulokowanych w strategiach rozwoju i strategiach rozwiązywania problemów społecznych gmin powiatu cieszyńskiego.

Z analizy uporządkowanego materiału badawczego wynika, że strategie gminne są dość bogate treściowo pod względem przejawów działań normalizujących środowisko życia osób z niepełnosprawnościami – zapisy zostały przyporządkowane do wszystkich z wyróżnionych pięciu obszarów normalizacyjnych. Po analizie strategii gmin powiatu cieszyńskiego stwierdza się, że prym pod tym względem wiodą strategie rozwiązywania problemów społecznych. Te z racji swojego bardziej społecznego charakteru poświęcają więcej miejsca problematyce niepełnosprawności i proponują bardziej szczegółową paletę rozwiązań, w porównaniu z ogólniejszymi strategiami rozwoju gmin.

Także w tych ostatnich można wprowadzić odnaleźć zapisy dotyczące osób z niepełnosprawnościami – zwykle jednak jako uzupełnienia w obszarach, które dotyczą szerszego kontekstu rozwojowego gminy: związanego z zagospodarowaniem przestrzennym (na przykład likwidacja istniejących barier architektonicznych), rozwojem edukacji (na przykład dostępem do szkół pozbawionych barier, w których mogą się uczyć uczniowie z niepełnosprawnościami) lub rozwojem turystycznym (na przykład umożliwienie osobom z niepełnosprawnościami skorzystania z atrakcji turystycznych danego regionu). Można jednak stwierdzić, że i na takim poziomie zapisy te stanowią swoisty potencjał do rozwoju w zakresie proinkluzyjnej działalności lokalnych jednostek samorządu terytorialnego na rzecz osób z niepełnosprawnościami – pod warunkiem ich faktycznego realizowania.

Powyższa klasyfikacja – oparta na jakościowej analizie porządkującej – ma charakter nieostrej i umowny. Niektóre treści trudno jednoznacznie przyporządkować do nadrzędnego obszaru normalizacji, ponieważ z powodzeniem mogłyby być umiejscowione w dwóch i więcej z nich – dotyczy to zwłaszcza obszarów z zakresu toku i rytmu życia oraz warunków życia, które często są od siebie zależne. Wynika to z wieloznaczności samej definicji normalizacji, a także dużej ogólności formy analizowanych zapisów – co dla gmin jest nawet korzystne, gdyż w praktyce uniemożliwia bardzo szczegółowe rozliczenie niektórych aktywności. W niniejszym opracowaniu celowo wykorzystuje się określenie „przejawy działań”, gdyż po analizie niekiedy silnie hasłowych zapisów, jak na przykład „Regularna poprawa jakości i warunków życia osób z niepełnosprawnościami”, trudno stwierdzić, co dokładnie się pod nimi ukrywa. Jest to zależne także od kontekstu treściowego i samej rangi zapisu. Te ułożone w strategiach jako cele strategiczne są z reguły bardziej ogólne, wskazują na główną misję do wykonania – natomiast precyzują je dopiero odpowiednio wyeksplikowane w ich zakresie działania bądź cele szczegółowe, których w analizowanych dokumentach nie brakuje. Pozwala to przypuszczać, że współcześnie jednostki samorządu terytorialnego traktują w poważny i odpowiedzialny sposób kwestię osób z niepełnosprawnościami i w różnych sferach życia proponują odpowiedni dobór działań sprzyjających normalizacji ich środowiska życia. W analizowanych strategiach znajdują się i takie działania, których faktyczną realizację trudno będzie zweryfikować w praktyce lub rozliczyć z niej samorządy – to jednak zagadnienie wymagające oddzielnej, pogłębionej analizy tego, co jest faktycznie realizowane w środowisku lokalnym, a co przyjmuje postać tylko pozorną.

Konkluzja

Przeprowadzone badania, oparte na jakościowej i kategoryzacyjnej analizie formularzy strategii rozwoju i strategii rozwiązywania problemów społecznych 12 gmin powiatu cieszyńskiego, pozwoliły na zidentyfikowanie nadrzędnych obszarów normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnościami. Badania umożliwiły również przyporządkowanie do wspomnianych obszarów bardziej szczegółowych przejawów działań normalizacyjnych, wynikających z zapisów ulokowanych w dokumentach strategicznych. W rezultacie przyczyniło się to do ukazania inicjatyw podejmowanych w środowisku lokalnym na rzecz społecznego włączenia osób z niepełnosprawnościami. Mimo że w strategiach nie wspomina się o tym wprost, aktywności te można nie tylko rozpatrywać jako pewien wyznacznik normalizacji środowiska życia osób dotkniętych niepełnosprawnością, lecz także przypisać im pewien potencjał z punktu widzenia rozwoju nurtu inkluzji tej grupy osób w środowisku lokalnym. Natomiast o ich rzeczywistej wartości można traktować tylko wtedy, gdy w realny sposób przyczyniają się do poprawy sytuacji życiowej osób z niepełnosprawnościami – czyli gdy są faktycznie realizowane, a ich potencjalni odbiorcy mają świadomość ich występowania, jak i możliwość bezproblemowego skorzystania z tych usług.

W wyniku zrealizowanej analizy treściowej bezpiecznej jest więc mówić o występowaniu w strategiach gminnych pewnych przejawów (lub zastępczo: oznak, objawów, symptomów) działań normalizujących/proinkluzyjnych wobec osób z niepełnosprawnościami. Analiza treści, jako materiał wstępny, nie dostarcza na tyle dokładnych danych, aby można było z nieograniczoną pewnością wspominać o autentycznym, a nie tylko deklarowanym realizowaniu w środowisku gminnym wszystkich przytoczonych przedsięwzięć. W takim stadium zagadnienie pozostaje otwarte i motywuje do podjęcia w przyszłości bardziej szczegółowych kroków badawczych w tym zakresie.

Rozpatrując zagadnienie strategii gminnych, należy także uwzględnić, że dla wybranych z nich rok 2020 był kadencyjnie ostatnim rokiem obowiązywania. Jest to właściwy okres na podsumowanie i ewaluację zakładanych działań, a także uwzględnienie tych wniosków w już znowelizowanych edycjach dokumentów. Poddane analizie strategie w przypadku gmin powiatu cieszyńskiego były tworzone z zaangażowaniem społeczności lokalnej i poprzedzone wnikliwą diagnozą środowiska lokalnego. To korzystne zjawisko, które pozwoliło uzyskać oddające stan rzeczywisty dane i wskaźniki ułatwiające również sam proces ewaluacji strategii.

Znowelizowane na kolejne lata formularze strategii zapewne w najbliższym czasie ukażą się w serwerach Biuletynu Informacji Publicznej gmin bądź będą dostępne za pomocą oficjalnych domen internetowych JST. Najważniejsze jest jednak, aby ich przesłanie było autentyczne, a proponowane działania znalazły przełożenie na poprawę jakości egzystencji osób z niepełnosprawnościami. Wtedy już niepodważalnie będzie można rozpatrywać dokumenty takie jak strategie rozwoju gmin i strategie rozwiązywania problemów społecznych jako źródła dobrych praktyk w zakresie normalizacji środowiska życia i inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnościami.

Bibliografia

- Atkinson, J.M. (1978). *Discovering Suicide: Studies in the Social Organization of Sudden Death*. London: Macmillan.
- Bank-Mikkelsen, N.E. (1991). *Warunki życia dla ludzi z upośledzeniem umysłowym*, materiały niepublikowane. Bruksela.
- Borski, M. (2017). *Bariery w otoczeniu osób z niepełnosprawnościami. Zagadnienia wybrane*. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”.
- Bręczewski, G. (2018). *Niepełnosprawność i zachowania pomocowe w procesie rehabilitacji. Analiza jakości pomocy udzielanej osobom niepełnosprawnym*. Warszawa: Difin.
- Bywalec, G. (2005). Rola decentralizacji w realizacji funkcji finansów publicznych. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, 185, 23–39.
- Cieślińska, J. (2021). *Nowe strategie rozwoju w samorządach – weszła w życie nowela ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*. „Prawo.pl”, <https://www.prawo.pl/samorzad/strategie-rozwoju-gmin-nie-sa-obowiazkowe-ale-maja-umocowanie,504415.html> [dostęp: 14.01.2021].
- Dryżałowska, G. (2018). Wykluczenie społeczne – (nie)zmienny problem pedagogiki. W: G. Dryżałowska, M. Kuleta-Hulboj, A. Naumiuk, M. Skura i A.M. Steinhagen (red.), *Inkluzja w perspektywie pedagogiki specjalnej i pedagogiki społecznej. Pytania, konteksty, dyskusje* (s. 19–48). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Firlej, K., Olejniczak, J. i Pondel, H. (red.) (2019). *Wyzwania rozwojowe obszarów wiejskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Flick, U. (2012). *Projektowanie badania jakościowego*. Warszawa: PWN.
- Gajdzica, Z. i Mrózek, S. (2017). Cele i zadania działań edukacyjnych w obszarze kształcenia uczniów z niepełnosprawnością oraz edukacji o niepełnosprawności zawarte w strategiach rozwoju gmin a problem rozwoju edukacji inkluzyjnej. *Studia Pedagogiczne*, LXX, 277–290.

- Gawroński, H. (2010). Konsultacje społeczne jako forma partycypacji w zarządzaniu strategicznym jednostkami samorządu terytorialnego. *Współczesne Zarządzanie. Kwartalnik Środowisk Naukowych i Liderów Biznesu*, 1, 24–37.
- Gazdulska, M. (2008). Postawy społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnościami w ujęciu historycznym i współczesnym. *Seminare. Poszukiwania Naukowe*, 25, 281–288.
- Giedroń, M. (2020). *Niepełnosprawność w Polsce w wymiarze politycznym i społecznym. Analiza wybranych zagadnień*. Warszawa: Difin.
- Głąbicka, K. (2013). Strategie rozwiązywania problemów społecznych jako przykład realizacji lokalnej polityki społecznej. *Wrocławskie Studia Politologiczne*, 15, 182–193.
- Griffin, R.W. (1999). *Podstawy zarządzania organizacjami*, tłum. M. Rusiński. Warszawa: PWN.
- Jastrzębska, M. (2016). Decentralizacja finansów publicznych w Polsce – finanse samorządowe w systemie finansów publicznych. W: J. Gliniecka, A. Drywa, E. Juchniewicz i T. Sowiński (red.), *Finansowanie jednostek samorządu terytorialnego. Problemy praktyczne* (s. 39–48). Warszawa: CeDeWu.
- Kłodziński, M. (2009). Znaczenie i potrzeba tworzenia strategii rozwoju gminy. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 2, 33–47.
- Kończak, B. (2010). *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Kossewska, J. (2003). Społeczeństwo wobec osób niepełnosprawnych – postawy i ich determinanty. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Psychologica*, 1(14), 39–59.
- Krause, A. (2000). *Integracyjne złudzenia ponowoczesności (sytuacja ludzi niepełnosprawnych)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Krause, A. (2016). Normalizacja versus waloryzacja ról społecznych. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 21, 58–65.
- Krause, A., Żyta, A. i Nosarzewska, S. (2010). *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Ligus, R. (2012). Pedagogika inkluzji i zarządzanie piętnem – znaczenia, interpretacje, praktyki. W: P. Rudnicki, M. Starnawski i M. Nowak-Dziemianowicz (red.), *Władza, sens, działanie. Studia wokół związków ideologii i edukacji* (s. 309–330). Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Łuczewski, M. i Bednarz-Łuczewska, P. (2012). Analiza dokumentów zastanych. W: D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe, t. 2: Metody i narzędzia* (s. 163–188). Warszawa: PWN.
- Mrózek, S. (2019a). Categories and Activities in Inclusion of People with Disabilities Found within Commune Strategies – Selected Examples Based on the Communes

- of Żywiec and Cieszyn Districts. *Interdisciplinary Context of Special Pedagogy*, 27, 29–52. DOI: <https://doi.org/10.14746/ikps.2019.27.02>.
- Mrózek, S. (2019b). Typy wsparcia społecznego osób z niepełnosprawnością zapisane w strategiach rozwoju gmin i w strategiach rozwiązywania problemów społecznych – analiza problematyki w dobie inkluzji. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 34, 52–69. DOI: <https://doi.org/10.4467/25439561.NP.19.017.11847>.
- Mrózek, S. (2020). Osoba z niepełnosprawnością w strategiach rozwiązywania problemów społecznych – analiza zapisów w perspektywie teorii Urie Bronfenbrennera. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 49, 95–114. DOI: 10.5604/01.3001.0014.3578.
- Muszyński, H. (2018). *Metodologiczne vademecum badacza pedagoga*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Peräkylä, A. (2014). Analiza rozmów i tekstów. W: N.K. Denzin i Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 2 (s. 325–349). Warszawa: PWN.
- Rybka, I. i Trawkowska, D. (2009). Wytyczne do tworzenia samorządowej strategii rozwiązywania problemów społecznych. W: M. Grewiński i A. Karwacki (red.), *Strategie w polityce społecznej* (s. 239–269). Warszawa: Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej.
- Sierak, J. (2013). Zarządzanie strategiczne w jednostkach samorządu terytorialnego. *Mysł Ekonomiczna i Polityczna*, 4(43), 188–220.
- Sobczak, M.J. (2016). *Wykluczenie społeczne i inkluzja społeczna z wykorzystaniem podmiotów ekonomii społecznej w Polsce na przykładzie województwa łódzkiego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Speck, O. (2013). *Inkluzja edukacyjna a pedagogika lecznicza*, tłum. A. Grysińska. Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Tutaj, J. (2018). Strategie rozwoju w jednostkach samorządu terytorialnego. *Społeczności Lokalne. Studia Interdyscyplinarne*, 2, 35–44.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95, t.j.: Dz.U. 2021, poz. 1372.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593, t.j.: Dz.U. 2020, poz. 1876, 2369, Dz.U. 2021, poz. 794, 803, 1876.
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz.U. 2006, nr 227, poz. 1658, t.j.: Dz.U. 2021, poz. 1057.
- Ziółkowski, M. (2015). Strategiczne zarządzanie rozwojem gminy. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, LXXVII(1), 145–163. DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.8>.
- Żółkowska, T. (2011). Normalizacja – niedokończona teoria praktyki. *Niepełnosprawność*, 5, 85–92.

Spis analizowanych strategii

- Strategia Rozwoju Miasta Cieszyna na lata 2010–2020*, <https://bip.um.cieszyn.pl/uploads/files/migration/97031/File/Strategia%20Rozwoju%20Miasta%20Cieszyna%20na%20lata%202010-2020.pdf> [dostęp: 14.01.2021].
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Cieszyna na lata 2014–2020*, http://www.mops.cieszyn.pl/media/upload/S/t/Strategia_2014-2020.pdf [dostęp: 14.01.2021].
- Strategia Rozwoju Miasta Ustroń do 2020 roku*, <http://www.zgloszenia.ustron.pl/media/page/332/attachment/Strategia%20Rozwoju%20Miasta%20Ustro%20C5%84%20do%202020%20roku.pdf> [dostęp: 14.01.2021].
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Ustroń na lata 2016–2020*, <http://mops.ustron.pl/pad/container/programy---strategie/SRPS%202016-2020.pdf?noc=1480239459> [dostęp: 14.01.2021].
- Strategia Rozwoju Miasta Wisła do 2020 roku*, <https://www.prawomiejscowe.pl/api/file/GetZipxAttachment/254/498823/preview> [dostęp: 16.01.2021].
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Mieście Wisła na lata 2016–2024*, <https://www.prawomiejscowe.pl/api/file/GetZipxAttachment/254/501233/preview> [dostęp: 16.01.2021].
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Strumień na lata 2014–2022*, https://strumien.bip.net.pl?p=document&action=show&id=8094&bar_id=7114 [dostęp: 16.01.2021].
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Strumień na lata 2019–2026*, <https://strumien.bip.net.pl/?c=11298> [dostęp: 16.01.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Brenna do 2020 roku*, <https://bip.brenna.org.pl/article/strategia-rozwoju-gminy-brenna-do-2020-roku?m=59&l=2> [dostęp: 17.01.2021].
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Brenna na lata 2014–2020*, <https://bip.brenna.org.pl/article/sesja-xxxi-dnia-27-maja-2014-r?m=193&l=2> [dostęp: 17.01.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Chybie na lata 2015–2025*, https://www.chybie.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&sub=2&menu=12&strona=1 [dostęp: 21.01.2021].
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Chybie na lata 2014–2020*, <http://chybie.biuletyn.net/archiwum/-a=2975.htm> [dostęp: 21.01.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Dębowiec na lata 2016–2025*, <https://debowiec.bip.info.pl/dokument.php?iddok=4353&cidmp=102&r=r> [dostęp: 22.01.2021].
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Dębowiec na lata 2012–2020*, https://debowiec.bip.info.pl/dokument_druk.php?iddok=4913&cidmp=0&r=r [dostęp: 22.01.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Goleszów na lata 2016–2026*, <https://goleszow.bip.net.pl/?c=291> [dostęp: 23.01.2021].

- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Goleszów na lata 2016–2020*, <http://www.gops-goleszow.pl/files/Zarzadzenie%20nr%200050.102.2016.pdf> [dostęp: 23.01.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Hażlach na lata 2011–2020*, <http://archiwum.hazlach.samorzady.pl/art/id/3004> [dostęp: 25.01.2021].
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Hażlach na lata 2021–2027*, https://www.hazlach.samorzady.pl/dokumenty,5_605-605 [dostęp: 25.01.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Istebna do roku 2020*, <https://istebna.bip.info.pl/dokument.php?iddok=4559&str=61> [dostęp: 25.01.2021].
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Istebna na lata 2016–2022*, <https://www.istebna.bip.info.pl/plik.php?id=7857> [dostęp: 04.02.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Skoczów na lata 2014–2020*, <https://bip.skoczow.pl/strategia-rozwoju-gminy-skoczow#cnt> [dostęp: 27.01.2021].
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Skoczów na lata 2014–2020*, <https://bip.skoczow.pl/uchwala-nr-xxxv-454-2013-w-sprawie-przyjecia-gminnej-strategii-rozwiazywania-problemow-spolecznych-dla-gminy-skoczow-na-lata-2014-2020> [dostęp: 27.01.2021].
- Strategia Rozwoju Gminy Zebrzydowice do 2020 roku*, <https://zebrzydowice.bip.info.pl/dokument.php?iddok=6794&cidmp=77&r=r> [dostęp: 27.01.2021].
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Zebrzydowice na lata 2018–2024*, https://www.zebrzydowice.pl/portal/download/file_id/456/pid/293.html [dostęp: 27.01.2021].